

A zenei fejlesztés ereje és lehetőségei roma közösségekben

Zene és irodalom, mint kiindulási alap

A középkorban Tinódi Lantos Sebastyén, a 20. században Sebő Ferenc, a Kaláka, a Szélkiáltó együttes és rengeteg énekes verses fesztivál – az irodalom közvetítői. Szerencsére az X, Y, Z generációknak is vannak énekmondói, akik már nem csak akusztikus, de az elektronikus és kortárs trendeket, a számítógépes lehetőségeket is felhasználva dolgoznak fel és közvetítenek verseket. Ilyen például a Kávészünet elnevezésű, a fiatalok körében igen népszerű zenekar, de a Pilvaker, a szavak forradalma kezdeményezés is jelentős hatással van az „énekelte versek” 21. századbeli jelenlétére. A név mögött kialakult mozgalom különlegessége, hogy az eredeti verseket az előadók saját maguk által írt szövegekkel egészítik ki, sok esetben refrénként használva azt, ezzel új intertextuális közlést létrehozva, tulajdonképpen saját kortárs érzéseikre rátranszponálva az eredeti alkotásokban jelen lévő érzéseket, gondolatokat. Gyakorlatilag a slam poetry műfaját öltöztetik zenei köntösbe.

Zene vagy/és nevelés – a fogantatástól minden nap...

Vajon az iskolákban, az alsó, felső tagozaton, és a középfokú oktatási szintereken hogyan és miként használhatók a tanórákon, a tanórákon kívül és esetlegesen a mindennapos tanulást elősegítve az énekelte versek?

Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a zene, a dal lett a 21. század leginkább meghatározó művészeti platformja. Hatása azért is említésre méltó, mert az ember „teremtésének” (fogantatásának) legelső pillanatától akusztikai hatásoknak van kitéve. Már a megtermékenyülés utáni első héten elkülöníthető a fül kezdeménye, majd rövid idő múlva kifejlődik a hallás rendszer. A magzat akusztikus ingerlésre már a 8. héten agyi elektromos tevékenységgel reagál, majd a 24. héttől szívritmusa megváltozásával és pislogással, a harmadik trimeszterben pedig mozgással. (Raffai, 2000:23) Látható tehát, hogy mennyire fontos, hogy milyen „zajok” érnek minket már az embrionális fejlődés alatt is, hiszen

az újszülöttek emlékeznek az anyaméhben hallott hangokra. Arra vonatkozóan, hogy az anyai hatások közvetlenül átmennek-e a magzatba, több tanulmány is készült. Joan Raphael-Leff *Pregnancy, The Inside Story* című könyvében azt írja, hogy „az újszülött osztályon levő babákat megnyugtatja, ha szabályos anyai szívverés hangját hallják felvételtől, és nyugtalanná válnak, ha ettől eltérő ritmusú szívverést hallanak”. (Raphael-Leff, 1993:56)

E rövid ízelítőtől kiderül, hogy mennyire fontosak a minket körülvevő akusztikai ingerek, mennyire meghatározók már az anyaméhben átélt tapasztalatok. Akinek van saját gyermeke, vagy ölébe vett már kisgyermeket, tapasztalhatta a nyugodt, kiegyensúlyozott, halk beszéd nyugtató hatását a gyermekre. Az élő hang, és az ének még nagyobb hatással van a gyermekre: megszűnik a sírás, mélyebben és hosszabban alszik, egyenletesebb lesz a légzés, sőt a hosszú távú kiegyenlített súlygyarapodásra, az emésztésre, az étkezésre is jótékony hatással van.

Kodály Zoltán mondta azt az 1950-es években, hogy a gyermek

zenei nevelését születése előtt kilenc hónappal kell kezdeni, sőt már az anya születése előtt kilenc hónappal. Alapelve volt, hogy csak a legértékesebb művek alkalmasak arra, hogy a gyermekeket művészetre neveljük. De ki dönti el, hogy melyek ezek a művek? Azok a szakemberek, akik gyermekeinkkel foglalkoznak vajon tényleg szem előtt tartják a zenei nevelés során az énekléshez, énekléshez való pozitív hozzáállás kialakítását? Lehetnek-e még élményszerű, nem feltétlenül szolfézs és zeneelmélet centrikus énekórák a magyar oktatás zenei nevelésre fordított egyre kevesebb időkeretében? Hol a hiba? Miért nem énekelnek gyermekeink az iskolákban többet?

Az óvodákban felszabadult, önfeledt éneklés közben játszanak, táncolnak, zenélnek a gyermekek, hála a kiváló magyar óvodapedagógusoknak. De mi történik az általános iskolákban? Az alsó tagozatban a tanító próbálkozik a heti 1-2 énekórára „elvégezni a tananyagot”, aminek a vége általában a gyermeki érdeklődés teljes elvesztése az énekléssel szemben. Ez nem feltétlenül az oktató, annál inkább a rendszerszemléletű oktatás hibája, melynek hatása az, hogy a nyolcadik osztály végére egyre inkább elveszik a gyermeki

érdeklődés, lelkesedés nem csak a zene és ének, de általában a művészetek iránt. Tapasztalatból tudom, hogy azok a tanulók, akik szakközépiskolában, szakközgimnáziumban tanulnak tovább, és soha többet nem találkoznak "zenei neveléssel" a médiákból áradó zenei forrásoknál kötnek ki. Ez nem lenne baj, ha ebben a szegmensben lenne olyan kapaszkodójuk, legalább heti egy interkulturális, vagy művészeti óra, amiben teret kaphatna a zenei nevelés, zenei kultúra.

Itt lépnek be a képbe az énekeltek versek.

A mindennapos zenei nevelés a tanulás szolgálatában

Hogyan lehet énekeltek versekkel motiválni, fejleszteni, új ismeretanyagot feldolgozni? Miért ne lenne mindennapos tevékenység, hogy különösen a hátrányos helyzetű, és roma tanulók esetében használjuk ki ezt a motivációs eszközt, aminek ráadásul pozitív transzferhatásai is vannak?

Akik dolgoztak már roma gyermekekkel, tudják, hogy az eltérő szociokulturális háttérből eredő különbségek egy első osztályba lépő roma gyermek esetében olyan

tüneteket is produkálnak, amelyek sokszor a tanulásban akadályozott tanulók fejlesztendő tünetegyütteseire emlékeztetnek. Az észlelés, a hallás, a beszéd sok esetben 2-3 évvel marad el a kortárs csoporttól, roma gyerekek többségénél az iskolaérettség kialakulása is gyakran késik. Pik Katalin több tanulmányban is foglalkozik a roma gyerekek óvodáztatásának kérdéskörével. Állítása szerint a cigányság jövőbeli sorsának alakulása nagyban függ attól, hogy részt vesznek-e az óvodai nevelésben (Pik, 2000). A szerző szerint az óvoda segíti a gyerekek azon készségeinek, ismereteinek elsajátítását, amelyek az iskolai sikerhez szükségesek. Felvetése szerint a roma gyerekek több mint kétötöde számára az iskolában való megfelelés azért is ütközik nehézségbe, mert nem rendelkeznek az iskolai sikerességhez nélkülözhetetlen alapvető készségekkel. Hogyan lehetne fejleszteni például a hallást, a beszédet a mindennapos zenei neveléssel? Érdemes-e rászánni napi 5-10 percet a reggeli iskolába érkezés után arra, hogy mimetikus játékokkal, énekeltek versekkel, hangszerekkel próbáljuk elérni az esteleges (valószínűsíthető) fejlődést, és ráadásul olyan hangulatot teremtsünk, ami a tanulás iránti motivációt fenntartja.

Roma gyerekek, akik „érik a zenét”?

Dinamikus sztereotípiá, hogy a roma gyerekek „érik a zenét”, a „zene bennük van”. Miért ne használnánk ki ezt a lehetőséget, főleg, ha a gyerekek élvezik az éneklést, örömmel veszik kezükbe a hangszereket. Nagyon fontos leszögezni, hogy az éneklés önmagában is pozitív hatású, roma gyerekeknél különösen motiváló, saját tapasztalatom azt mutatja, hogy figyelemfelkeltő, és nem utolsósorban rendteremtő ereje is van. Ha

elkezdjük a mindennapos zenei nevelést, meg kell, hogy legyen a kiindulási alapunk, hogy honnan indulunk, és mit szeretnénk elérni. Ha követjük a gyermekek fejlődését, azt érdemes rögzítenünk a későbbi elemzések szempontjából. Ez lehet egy gyermekmegfigyelési napló is. Ha az elemzések után eljutunk odáig, hogy elkezdjük a „kísérletezést”, akkor kezdetben egyszerű hangszereket válasszunk, olyat, ami strapabíró, és nem kell különösebb tudás a megszólaltatásához (pl. tikfák, csörgődob, shakeerek, tamburínok, dzsembe). Ezekkel kísérhetjük az éneklésünket, de a mindennapos ritmizálás önmagában is jelenthet kimutatható fejlődést a ritmuskészségek terén. A ritmusképleteknél a legegyszerűbbekkel kezdhetjük: tapsolással, egyszerű egyenletes lüktetéssel. Az MTA-SZTE Ének-zene Szakmódszertani Kutatócsoport ritmikai fejlesztőprogramja például kiváló kiindulási alap lehet (Pethő, Mucsi és Surján, 2018).

A fejlesztést az énekórákon kívül a délutáni foglalkozások időtartama alatt is el lehet kezdeni. Természetesen a gyerekeknek nem kell tudniuk arról, hogy fejlesztésben, kísérletben vesznek részt, legjobb, ha a tevékenységnek valamiféle szakköri nevet adunk. A tapasztalatok azt mutatják, a tanórákon kívül nehéz őket az iskolában tartani, de a zene és a tánc különösen motiváló hatású a roma tanulók körében. A tatabányai Füzes Utcai Roma Nemzetiségű Általános Iskolában például a gyerekek lovári nyelvet tanulnak. Ehhez hozzá tartozik, hogy a nyelvet tanító pedagógus gitárkísérettel, roma népdalokat tanít nemcsak a tanórákon, hanem tanórán kívüli időszakban is. A fiúk körében, akik a lányok táncfellépéseit élőzenével kísérik, közkedvelt a gitárszakkör is. Már önmagában ezek a rendszeres tevékenységek, próbák, fellépések is lehetnek motiváló

jellegűek, amik hatással vannak a gyerekek viselkedésére is. Ezekbe az alkotó tevékenységekbe délutánonként észrevétlenül bele lehet csempészni a fejlesztő ritmusgyakorlatokat is.

Óvoda, iskola mindennapos zenei nevelés

Kezddhetjük a mindennapos zenei nevelést az óvodában tanult énekekkel, ez biztonságot is ad a gyerekeknek, ami fontos az új közegekben: az iskolában. Ha már kialakult egy hangszerkezelési készség, (a készség mindig egy tevékenység gyakori ismétlődése után automatizálóik) és néhány alapritmust sikerült készségszintűvé gyakorolni, a tanító kezébe veheti hangszerét, amin vagy a dallamot játssza, (pl. furulya) vagy harmóniákkal kíséri (gitár, zongora), miközben énekel (a gyerekekkel együtt). Tapasztalataim szerint egy-két hét alatt mindennapos gyakorlással már megfigyelhető a fejlődés. Amikor a gyermek beszélni tanul: utánoz. Ez is kihasználható körülbelül 8-9 éves korig a zenei nevelésben is. Megfigyelhető, hogy amikor kisiskolásoknak éneklünk, automatikusan nyílik a szájuk, énekelnek, még akkor is, ha nem tudják a dalt. Pillanatnyi szünettel lekövetik tanítójuk ajakmozgásait, sokszor még a mimikájukat is, és hangjukkal is „utánoznak”. Bátran kezdhetünk tehát olyan versekkel is, amelyeket a gyerekek még nem ismernek, például Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Kányádi Sándor, és más kortárs költők verseivel is. Ami nagyon fontos, hogy a verseknek stabil ritmikája és rímképlete legyen (páros rímek), mert ez elősegíti a szöveg megtanulását. Ha már stabil ritmusszekcióval, énekekkel, tanítói hangszerkísérettel tudunk énekelni óvodából hozott dalokat, akkor következhet költők megzenésített verseinek megtanu-

lása. Természetesen a tanítói megzenésítés, vagy akár egy közös dal kialakítása, írása is cél lehet, de ez már egy kreatívabb fázis. A cél természetesen az lenne, hogy a kezdeti 5-10 perces, mindennapos zenei neveléssel megalapozzunk egy hosszabb távú, stabil zenei alapprogramot, melynek már része lenne a hangszerismeret és a hangszeres játék. Erre a legalkalmasabb a pentaton furulya, vagy egy egyszerű c-szoprán furulya, roma tanulók esetében pedig a tambura, gitár, kanna, cajon igen közkedvelt, hiszen ezeket autentikus népzeneikben is használják.

Egy gyakorlatban bevált példa

1971-ben, a Londonban tartott első Roma Világkongresszuson fogadták el a Gelem, gelem kezdetű roma himnuszt. Ennek eredetije egy több változatban élő balkáni roma népdal, mely feldolgozva, mint népies műdal is több formában létezett már az 1930-as években. A dal olyan népszerű a roma tanulók körében is, hogy érdemes ezt már az első osztályban is megtanítani. Ennek a ritmizálását, zenei kísérettel nagyon egyszerűen és gyorsan, 2-3 tanóra alatt meg tudjuk taníttatni a gyerekekkel, feltéve, ha már énekelni jól tudják. A folklorizálódás hatásai megfigyelhetők a dalon: sokféle ritmusban, sokféle hangszereléssel játszik Magyarországon és világszerte is. A magyar fordításnak is sokféle átírata van.

(Az eredeti szöveg nemzetközi cigány helyesírással:

Gelem, gelem, lungone dromenca
Maladilem baxtale Romenca
Ah, Romale, kathar tume aven,
le caxrenca, baxtale dromenca?

Aj, Romale, aj, Čhvale!

Vi man sas ek bari familija,
Mudardasle e kali legija.
Athe vrema, uštyi rom akana,
Te xutrasa, maj mišto keresa!
Aven manca sa lumake Roma,
Thaj putras le romane droma!

Aj, Romale, aj, Čhavale!

A közkeletű magyar fordítás pedig:

Mentem, mentem hosszú utakkal,
Találkoztam boldog cigányokkal.
Hej, cigányok! Hej, gyerekek!
Mert cigányok honnan jöttetek?

Gyerekekkel, szerencsés utakkal.
Hej, cigányok! Hej, gyerekek!
Nekem is volt nagy családom,
Fekete légió elpusztította.
Hej, cigányok! Hej, gyerekek!
Keljetek fel világ cigányai,

Hogy nyíljanak cigányok útjai.
Hej, cigányok! Hej, gyerekek!

A tatabányai Füzes Utcai Roma
Nemzetiségű Általános Iskolában
az alábbi szövegváltozatot használják:

II: Mentem, mentem hosszú utakra,
találkoztam boldog cigányokkal:II
II: Sej, haj romale, sej, haj chavale
romale! :II)

Ennek a dalnak a megtanulása is úgy működik hatékonyan, ha megteremtettük az alapját az új ismeretek megszerzésének. Az új zenei ismeretek gyakorlás során fejlődnek készségekké. A szerzett készségekkel újabb dalokat tanulhatunk meg és ismerhetünk meg. Kezdetben a zenei összetevőkre vonatkozó ismeretek megszerzése a jellemző, ezek gyakorlása során alakul ki a jártasság, amely készségszintre juthat.

A ritmus- és éneklési képesség szakemberek szerint 7-8 éves korban elérheti azt a felnőttkori szintet, amely a nem zenész felnőtteknél mérhető és zenei képzés nélkül

ezek a képességek csak kismértékben változhatnak az évek során. (Gembris, 2006) A tapasztalatom az, hogy a mindennapos zenei neveléssel a roma származású tanulóknál ez magasabb szintű is lehet, hiszen az intellektuális érésnek köszönhetően a zenei kreativitás vagy az énekes képességek a serdülőkor elején mutatnak jelentős fejlődést.

„Bizonyíték, nem ígéret...”

Önmagában már az énekes tevékenység is pozitív hatású, és a legkülönbözőbb területeken felmerül bármelyik korosztályban, legyen az kisgyermek vagy öregkorú ember. Megfelelő gyakorlati, zenei és ének alapú neveléssel az énekes kompetenciák fejlődni fognak. Szinte kivétel nélkül minden ember tud énekelni, és élvezni az éneklés örömeit egy életen át. A zenei nevelés hatására erősödik az emberben a körülöttünk lévő világról alkotott tudás, megértés és zenei képesség. Az éneklés saját nyelvünk mélyebb megértéséhez is hozzásegít. Ha tudatosan, minden nap használnánk ezeket az ismereteket a hátrányos helyzetű roma tanulók oktatásában, véleményem szerint hatékonyabb tanulási ered-

ményeket érhetünk el körükben, mint hasonló, nem fejlesztett társaiknál.

Fejlesztési projektjeim egyik célja, hogy közelebb kerüljünk annak a kérdésnek a megválaszolásához, mely szerint lehet-e zenei nevelésnek hatása a tanuláson kívül az életvitelre, a reális és az ideális énkép-változására, a mindennapi életben való boldoguláshoz szükséges kompetenciák fejlődésére, változására.

Szakirodalom:

- Asztalos Andrea: Az éneklési képesség fejlődése és vizsgálata (ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola tanulmánya)
- Bodnár Gábor – Erdős Ákos – Kabdebó Sándor: Ének-zenei ismeretek (ELTE, 2015)
- Fejes József Balázs: A roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők (Iskolakultúra, 2005/11)
- Fejes József Balázs – Józsa Krisztián: A tanulási motiváció jellegzetességei hátrányos helyzetű tanulók körében (Magyar Pedagógia 105. évf. 2. szám 185–205. 2005)
- Ritmikai fejlesztőprogram Játékgyűjtemény (MTA-SZTE Ének-Zene Szakmódszertani Kutatócsoport, 2012)

HORVÁTH SÁNDOR ZSOLT (Tata, 1972.) tanító, magyar szakos tanár, magyar szakos középiskolai tanár, pedagógia szakos mestertanár. A tatabányai Füzes Utcai Általános Iskolában töltött évei alatt számos roma fejlesztési projektben vett részt – melyek mind egyikének azonos célja, a roma hagyományok, szokások, kulturális értékek felfedezése, megismerése volt. A tapasztalatok alapján a roma fiatalság nyitott a kulturális gyökereinek újrafelfedezésére. Ezt a folyamatot a zenepedagógiai módszerek alkalmazása segíti a leginkább. A Nemzeti Művelődési Intézet Komárom-Esztergom Megyei Igazgatóságának 2019 nyarára tervezett Roma kulturális értékek átörökítése című, Tárkány községben megvalósuló projektjének fókuszába is helyi roma fiatalok bevonása és a roma kulturális értékek átörökítése került. A projekt egyik felkért szakmai megvalósítója Horváth Sándor Zsolt. A szakember jelenlegi kutatásával – melynek témája, kognitív képességek fejlesztése zenepedagógiai módszerekkel roma közegekben – készül a PhD képzésére.